

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

TURAKULOV BURI NORBOEVICH

**TALABALAR EMOTSIONAL INTELLEKTINING
INDIVIDUAL-TIPIK XUSUSIYATLARI**

Monografiya

**TOSHKENT
«FIRDAVS-SHOH»
2023**

UDK: 371. 3: 372. 361
KBK: 84.3(50‘)
K 74

Monografiya Chirchiq davlat pedagogika universitetining 2023-yil 12-aprel-dagi Ilmiy texnik kengashida ma’qullangan (2-sonli bayonnoma) va nashr etishga tavsiya etilgan.

Mas’ul muharrir:

Rasulov A.I – psixologiya fanlari doktori, professor.

Taqrizchilar:

Usarov J.E – pedagogika fanlari doktori, professor.

Jabborov X.X – psixologiya fanlari bo’yicha falsafa doktori.

Turakulov B.N.

Talabalar emotsional intellektining individual-tipik xususiyatlari. [Matn]: Monografiya/ B.N.Turakulov – Toshkent: «Firdavs-Shoh» nashriyoti. 2023-y. – 112 b.

Mazkur monografiyada psixologiyada emotsional intellekt muammosini o’rganishning ilmiy-nazariy asoslari, psixologiyada emotsional intellekt muammosini tushunishning mohiyati, holati, psixologik xarakteristikasi yoritib berilgan. Muallif talabalar emotsional intellektini tadqiq etishning metodologik jabhalari, psixologik strukturasi, psixologik xususiyatlari va metodikalari tavsifi ishlab chiqqan.

Monografiya psixolog o’quvchilar, pedagogika mutaxassisligi magistrantlari hamda oliy ta’lim muassasasida faoliyat yuritayotgan professor-o’qituvchilar va mazkur yo’nalishda izlanishlar olib borayotgan tadqiqotchilar uchun mo’ljallangan.

ISBN 978-9910-754-09-8

© B.N.Turakulov 2023
© «Firdavs-Shoh» nashriyoti, 2023

SO‘Z BOSHI

Jahondagi psixologiya sohalarining bugungi kundagi tadqiqotlarida zamonaviy bilim, ilg‘or xorijiy tajribalar, innovatsion pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish asosida, inson intellekti va uning ijtimoiy muhit bilan aloqasi, intellekt turlari va uning inson faoliyatidagi imkoniyatlari, intellekt turi darajasini ta‘minlovchi psixologik unsurlar kabi masalalarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xususan, 22 ta etnik yo‘nalishning emotsional intellekt (EQ) muammosi bo‘yicha tadqiqotlar amalga oshirilganligi, IQ va EQ masalalariga oid 15 dan ortiq mamlakatlarda normativ turdagi hujjatlar mavjudligi, emotsional intellekt fenomenining boshqa turlari sotsial intellekt va umumiy intellekt kabi dunyo mutaxassislari tomonidan dolzarb muammo sifatida o‘rganilmoqda¹.

Dunyoda emotsional his etish, boshqalarni tushunish xususiyatlarini shakllantirish orqali affektiv buzilishlarning oldini olish, ijtimoiy vaziyatlarning mazmunini tahlil qilish orqali emotsional intellektni rivojlantirish, emotsional intellektini shakllantirish asosida shaxsning psixologik madaniyatini oshirish, emotsional intellekt shaxs qaror qabul qilishining yetakchi omili yo‘nalishlarida ilmiy izlanish olib borilmoqda. Shuningdek, ta‘lim muhitida bo‘lg‘usi pedagoglarning individual-tipik xususiyatlari orqali ularning kasbiy faoliyatga tayyorligi, individual-tipik xususiyatlar asosida talabalar ta‘lim yo‘nalishiga ko‘ra emotsional intellekt xususiyatlarini aniqlash va ularning ta‘lim yo‘nalishi xususiyatlariga ko‘ra kasbiy tayyorgarlikda qo‘llashning psixologik xossalarini tadqiq etish dolzarblashmoqda.

Respublikamizda so‘nggi yillarda zamonaviy ta‘lim tizimida o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy kamolotini ta‘minlashning me‘yoriy-huquqiy asoslari yaratilmoqda. Shu nuqtai nazardan «oliy ta‘lim bilan qamrov darajasini 50 foizga yetkazish va ta‘lim sifatini oshirish», «...kadrlar buyurtmachilari takliflari asosida qabul parametrlariga ko‘ra amalga oshirish», «...oliy ta‘lim muassasalarining QS va TNE xalqaro reytinglariga kirishi uchun maqsadli dasturni ishlab chiqish»² vazifalari

¹ World Intelligence Network. IQ i genetika. Arxivnaya kopiya ot 21 noyabrya 2017. – P. 19. Wayback Machine.

² «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida». O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son Qonunchilik ma‘lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022 y., 06/22/60/0082-son, 18.03.2022 y., 06/22/89/0227-son, 21.04.2022 y., 06/22/113/0330-son.

belgilab berildi. Ushbu vazifalarning ijrosini ta'minlashda yoshlar ta'lim-tarbiyasiga oid islohotlar tufayli, yurtimiz kelajagi uchun yuqori malakali mutaxassislarni, yuksak intellektual, ma'naviy-axloqiy salohiyatga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash ishlariga alohida e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi Farmoni, 2017-yil 20 apreldagi PQ-2909-son «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida», 2018-yil 5 iyundagi PQ-3775-son «Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatdagi keng ko'lamli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 7 iyundagi 472-son «Psixologiya sohasida kadrlarni tayyorlash tizimini yanada takollashtirish va jamiyatda huquqbuzarliklarning oldini olish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarorlari hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

I BOB. PSIXOLOGIYADA EMOTSIONAL INTELLEKT MUAMMOSINI O‘RGANISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

1.1-§.Psixologiyada emotsional intellekt muammosini tushunishning mohiyati

Ma'lumki, intellekt fenomeni o'ziga xos psixologik jarayon bo'lib, u insonning yangi vaziyatlarga moslashuvini, tajriba asosida mavhum tushunchalarni tushuna olishi va uni amaliyotga qo'llay olish qobiliyatini hamda axborotlarni idrok qilish tezligini ta'minlovchi qobiliyatlari yig'indisi sanaladi.

Hozirga qadar, inson intellektini tushuntirish borasida ko'plab tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lib, ularning aksariyati umumiy intellekt muammosiga bag'ishlangan. Mohiyatan, umumiy intellekt o'z mazmunida insondagi qobiliyatlar yig'indisi, bilish jarayonlaridagi o'ziga xos xususiyatlar, madaniyatlararo farq, ijtimoiy – demografik omillar, yashash muhitidagi shart-sharoitlar kabilar bilan ham xarakterlanadi. Biroq, o'tgan asrning 90 yillarida psixologik tadqiqotlarda “emotsional intellekt” tushunchasi ilk bor qo'llana boshlandi.

Dastlab, mazkur tushuncha bilan bog'liq g'oyalar tadqiqotchilar G.Ayzenk, Dj.Gilford hamda G.Gardnerlar tomonidan amalga oshirilgan “ijtimoiy intellekt” borasidagi tadqiqotlarda o'z aksini topgan³. Mualliflar o'z g'oyalarida, emotsional intellekt shaxslararo munosabatlardagi moslashuvchanlik qobiliyati hamda ijtimoiy faoliyatdagi insonning muvaffaqiyatli harakatlari deb ta'riflashgan. Biroq, bu ta'riflar emotsional intellekt tushunchasi mohiyatini aniq tushuntirish uchun yetarli emas edi.

Emotsional intellekt tushunchasi fanga ilk bor, ilmiy asosda tadqiqotchilar Dj.Meyer hamda P.Soloveylar tomonidan kiritilgan. Ularing fikricha, emotsionala intellekt –bu his-tuyg'ularni ifoda etish, tushunish, tartibga solish, boshqarish hamda fikrlar va tuyg'ularni assimiliatsiya qilish jarayonidir⁴.

Bundan tashqari, Dj.Meyer va P.Soloveylar emotsional intellekt bo'yicha o'ziga xos model va metodologiya ishlab chiqqan olimlar

³ Ayzenk G. Yu. Intellekt: nov y vzglyad // Vopros psixologii. 1995. – N 1. S. 111– 131.

⁴ Meyer Dj., P.Solovey, D. Karuzo. Emotsionaln y intellekt. – M.: Institut psixologii RAN, 2010. – S.92.